

Пультер С. О. До питання наукових досліджень з історії розвитку методики викладання української літератури в середній школі // Методичний пошук. Викладацько-студентська наукова робота з питань методики викладання мови і літератури. – Житомир, 2013. – № 11. – С. 7-12.

С. Пультер,
*кандидат педагогічних наук,
професор кафедри дидактичної лінгвістики
та літературознавства*

До питання наукових досліджень з історії розвитку методики викладання української літератури в середній школі

Основним чинником у поліпшенні методичної підготовки вчителя-словесника є наявність всеохоплюючих методик викладання рідної мови і літератури для середньої ланки освіти. Щоб успішно вихованці школи поглибили знання української літератури, треба вчителеві ґрунтовно і глибоко знати історію викладання свого предмету на всіх ступенях розвитку педагогічної і психологічної науки, тобто на етапах культурного будівництва в державі. Це насамперед потрібно знати майбутнім словесникам, які навчаються у гуманітарних ВНЗ і обрали професію педагога. Теоретичні знання з методики свого предмета будуть мертвими, якщо не будуть підкріплені практичними навиками зі свого предмету, які протягом багатьох років виробляли відомі вчені-методисти і вчителі-практики. Бо всі ці набутки зафіксовані у численних підручниках і посібниках з методики викладання української літератури в школі. Про це у свій час чітко наголошувала у своїх методичних працях теоретик і практик проф. Т. Ф. Бугайко: «Методика викладання літератури – жива наука, яка росте, розвивається, збагачується щоразу новими спостереженнями, від конкретних фактів підноситься до узагальнень, щоб потім знову повернутися до практики і вірно її спрямувати» [2, с. 5].

У цій статті автор прагне лише коротко зупинитись на характеристиці основних підручників і посібників, які вийшли протягом минулого і початку нового століття з методики викладання рідної літератури в школі, тобто в епоху розвитку і утвердження української школи.

Першою ластівкою з історії розвитку методики викладання української літератури в школі стала книга академіка О. Р. Мазуркевича «Нариси з історії методики української літератури» (1961). Застереження автор, що пропонуване

дослідження є лише нарисам, цілком слушне. Адже це була перша спроба систематизувати і узагальнити творчі набутки науковців і вчителів-словесників.

Вчений розшукав та використав значну частину документів і бібліографічних матеріалів з даного питання. Якщо в оглядах критичних матеріалів до 1917 року – більшовицького перевороту – він посиляється лише на педагогічні погляди окремих письменників-класиків (Г. С. Сковороди, Т. Г. Шевченка, Л. Глібова, І. Франка, Лесі Українки, С. Васильченка та ін.), то про українську школу в умовах царського режиму майже нічого не сказано. Бо української школи як такої при репресивному царському режимі не було. А тому автор нарису зробив ухил на аналіз методичних праць відомих російських методистів – М. Семенова, А. Галохова, О. Рибнікової, Н. Кудряшова, Я. Ротковича та ін. Весь період 20-30-их років у методиці літератури розглядається з позицій марксистко-ленінської ідеології та сталінських постулатів про класову боротьбу. Замість естетичного аналізу літературних творів відомих митців слова, науковець постійний наголос робить на комуністичній партійності викладання літератури, на марксистко-ленінському підході до характеристики літературних образів тощо.

Можна зрозуміти автора монографії що інакше на той час не можна було писати з ідеологічних причин. А про розвиток методичної думки на західноукраїнських землях взагалі сказано скупо і то з переважною критикою буржуазно-націоналістичних тенденцій у шкільних підручниках В. Домбровського, П. Лушпинського, О. Барвінського, О. Левицького та ін.

О. Мазуркевич завершує свою книгу на оптимістичній ноті: «Знання історії нашої методики нам необхідно не заради самої історії, а в інтересах сучасності, в цілях дальшого розвитку цієї галузі педагогічної науки, впевненого просування її вперед по шляху успішного розв'язання завдань перебудови школи» [4, с. 371].

Мабуть, краще буде зрозуміти етапи розвитку методики української літератури, коли хоч побіжно вкажемо на тенденціях побудови основних підручників і посібників з методики викладання української літератури, що виходили в різні роки минулого і сучасного століття.

Так, у посібнику Я. Мамонтова «Сучасні проблеми педагогічної творчості. Частина перша. Педагог як митець» (1922) утверджувалась аполітичність у викладанні літератури, а в центрі уваги автор рекомендував брати «художньо-дидактичний метод» засвоєння художнього твору. В іншому

посібнику О. Дорошкевича «Українська література в школі. Спроба методики» (1921) пропонувалось звертати увагу на психологію характеру і теорію художньої творчості, зокрема, умінь поглиблено трактувати художній твір письменника. У наступному методичному посібнику О. Білецького та Л. Булаховського «Методичні уваги для вчителя старшого концентру трудшколи» (1927) – наголошувалось на потребі давати «загальну програму опису літературного явища». В 1931 році посібник А. Машкіна «Методика літератури» замість системності у викладанні шкільної літератури, передбачав «тематичний розподіл» навчального матеріалу на засадах комуністичної ідейності та партійності.

У передвоєнний час вийшла книга П. К. Волинського і П. П. Снежкової «Методика літературного читання в V-VII класах середньої школи» (1940), в якій автори роблять акцент на «нових формах» у роботі вчителя-словесника, на засобах активізації навчального процесу з літератури.

Слід відмітити, що у післявоєнний період значно збільшилось методичних праць з викладання української літератури. Свідченням цього стали чотири видання (1947-1962 рр.) підручника «Українська література в середній школі. Курс методики, під авторством науковців Київського педінституту ім. М. Горького (тепер педуніверситет ім. М. Драгоманова) Т. Ф. Бугайко, Ф. Ф. Бугайка і П. К. Волинського. Вони чітко розмежували за віком учнів методику викладання літератури у восьмирічній і середній школі. Це відповідно: літературне читання (5-7 кл.) та історико-літературний курс (8-10 кл.). Зверталася особлива увага на систему письмових робіт з літератури та ефективні форми позакласної і позашкільної роботи тощо.

Подібною структурою і змістом до попереднього підручника стала книга Є. А. Пасічника «Українська література в середній школі», що вийшла у 1983 році. По-новому викладено матеріали про учителя-словесника і його професійні якості, особливості сприймання учнями художньої літератури, проблемність на уроках літератури, вивчення творів різних жанрів та ін.

Вагомим доробком у скарбницю методики літератури став посібник доктора педагогічних наук К. М. Сторчака «Основи методики літератури» (1965 р.).

Новою віхою у розвитку методики української літератури стала колективна методична праця провідних методистів України та вчених з Академії педагогічних наук за редакцією професора, доктора педагогічних наук, члена-кореспондента АПН України Н. Й. Волошиної «Наукові основи методики

літератури» (2003 р.). Монографія побудована більше на літературознавчих імперативах і дидактичних принципах вивчення літератури в школі, наближена до вчителя української літератури за своїми видами літературних занять, методами і формами засвоєння учнями матеріалу, засобами підвищення культури мовлення, міжпредметними зв'язками тощо.

Відповідно до програми викладання університетського курсу методики вивчення української літератури в середній школі, де також готували у вишах вчителів-словесників, призначався підручник професора Київського університету ім. Т. Г. Шевченка В. Я. Неділька «Методика викладання української літератури в середній школі» (1978 р.). В ньому у загальних рисах розкрито форми, методи і прийоми викладання рідної літератури, звернута також увага на роль технічних засобів на уроках літератури, на формах позакласної роботи, на викладання літератури в школах різних типів навчання тощо. Недоліком книги було те, що було представлено обмаль практичних зразків уроків і позакласних заходів із шкільного курсу української літератури.

На засадах загальної і вікової психології та етнопедагогіки, «на постулатах демократизму національних українських ідеалів» просякнуті всі методичні засади і практичні поради відомого методиста Бориса Степанишина у посібнику, який був виданий у 1995 році – «Викладання української літератури в школі». Методичні розділи книги підкріплені конкретними прикладами з досвіду роботи вчителів-словесників і чітко прописані за логікою викладу. Їх наводилося занадто багато, що ускладнювало розуміння теоретичних положень автора.

Цікавий за своїм змістом і авторським міркуваннями посібник Ольги Куцевол «Методика Викладання української літератури» (2009 р.) з інтригуючою підназвою – креативно-інноваційна стратегія. Методичні поради автора слухні, але губляться в розмаїтих численних вимогах до аналізу твору і проектуваннях дидактичної структури уроку літератури, в педагогічних імпровізаціях, тренінгах, проектах. Це й добре, що різноманітна інноваційна палітра методики засвоєння змісту художнього твору учнями, але увага вчителя і студента губиться у численних авторських рекомендаціях і рецепціях.

Практичне спрямування для підготовки майбутнього вчителя-словесника мав посібник С. О. Пультера і А. М. Лісовського «Методика викладання української літератури в середній школі» (2009), що являв собою курс лекцій і практичних занять для студентів-філологів із методики вивчення літератури в школі.

Заслуговує на увагу також підручник Г. А. Токмань «Методика навчання української літератури в середній школі» (2012 р.), де автор рекомендує шляхи до читання учнями художніх текстів, вміння вживатись у художні образи і словесну тканину твору письменника, уміло підбирати методи і прийоми аналізу літературного твору в школі тощо. Уже сама назва розділів книги засвідчує креативний характер побудови посібника: загальні основи методики навчання літератури в середній школі, специфіка вивчення літературознавчого матеріалу, інновації у методиці викладання літератури тощо. На мою думку, автору слід було б більше приділити висвітленню практичних занять і самостійних завдань для проходження педпрактики й підготовки майбутнього словесника.

Показово, що останнім часом стало модним написання нових підручників і посібників з вивчення літератури в школі, так звана «комплексна книга», написана літературознавцем і методистом. Прикладом може слугувати посібник В. П. Сиротенко і Р. Б. Суровцевої – «Історія української літератури ХХ ст. і методика її викладання (2012 р.).

У своєму короткому ретроспективному огляді я зупинився лише на загальних основах побудови навчальних методичних підручників і посібників з української літератури. Що типово помітне в останні десятиліття – це прагнення авторів занадто теоретизувати свої міркування, наявний високий науковий «штиль» викладу, нагромадження в окремих книгах різних схем і завдань, дидактичних порад і висновків. Так і хочеться сказати словами древніх греків, що факти треба називати своїми іменами коротко і зрозуміло, а не теоризувати про відомі методичні істини. Звичайно, це моя власна точка зору.

Сподіваюсь, що настав час писати не нариси, а всеохоплюючу історію методики викладання української літератури в середній школі. А в ній зупинитись на особливостях вивчення рідної літератури в українських школах періоду визвольних змагань 20-30-х років ХХ ст. за утвердження української держави, на методичних здобутках українських вчених діаспори (Чехія, Польща, Словаччина), на особливостях викладання рідної мови і літератури в приватних українських школах далекої Канади і США, та прагненнях до національного культурного самоутвердження українців Кубані і Зеленого Клину в Росії. Пора глибше ознайомитись з методичною спадщиною Івана Огієнка, Софії Русової, Григорія Ващенка, Спиридона Черкасенка, Дмитра Дорошенка, Степана Сірополка, Миколи Скрипника та всіх інших методистів, що в умовах більшовицького режиму були піддані ostracismu і вимушеному

забуттю. Отже, ми в очікуванні на таку синтетичну наукову працю.

Використана література:

1. Білецький О., Булаховський Л. Методичні уваги для вчителя старшого концентру школи. – Харків: Рад. шк., 1927.
2. Бугайко Т. Ф., Бугайко Ф. Ф. Українська література в середній школі. Курс методики. – К.: Рад. шк., 1962.
3. Дорошкевич О. Українська література в середній школі (спроба методики). – К.: 1921.
4. Мазуркевич О. Г. Нариси з історії методики української літератури. – К.: Рад. шк., 1961.
5. Машкін А. Методика літератури. – Харків: Рад. шк., 1931.
6. Наукові основи методики літератури (за ред. Н. Й. Волошиної). – К.: Ленвіт, 2002.
7. Неділько В. Я. Методика викладання української літератури в середній школі. – К.: Вища школа, 1978.
8. Куцевол О. М. Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія). – К.: Освіта України, 2009.
9. Пультер Станіслав, Лісовський Антон. Методика викладання літератури. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2009.
10. Сиротенко В. П., Суровцева Р. Б. Історія української літератури ХХ ст. Методика її викладання. – К.: УНЦ, 2012.
11. Степанишин Борис. Викладання української літератури в школі. – К.: Проза, 1995.
12. Токмань Г. Л. Методика навчання української літератури в середній школі. – К.: Академія, 2012.